

TJAŠA JAKOP

JANSONOVA KRATKA ZGODOVINA JEZIKOV

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.V25I1.7574](https://doi.org/10.3986/jz.v25i1.7574)Tore Janson, *Speak: A Short History of Languages*, Oxford: Oxford University Press, 2002, 301 str.

Poletje na plaži kliče po knjigah, ki nam jih med letom nismo mogli (pre)brati. Že nekaj let imam na polici knjigo, ki sem jo dobila v dar: Govoriti: kratka zgodovina jezikov (*Speak: A Short History of Languages*). To svetovno uspešnico je napisal švedski jezikoslovec Tore Janson (rojen leta 1936), zdaj upokojeni profesor latinščine in afriških jezikov na univerzi v Göteborgu, ki je poleg tega objavil kar nekaj knjig in člankov s področja jezikoslovja, npr. Naravna zgodovina latinščine (*A Natural History of Latin*, 2004) in Zgodovina jezikov: uvod (*The History of Languages: An Introduction*, 2012).

Knjiga govori o vlogi jezikov v zgodovini in je dober prikaz, kako lahko zgodovinske okoliščine in dejstva oblikujejo jezike in kako lahko tudi sami jeziki vplivajo na dogodke v zgodovini. Že v predgovoru avtor pravi: »History is affected by languages, and languages are a part of history« ‘Jeziki vplivajo na zgodovino in so del zgodovine’. Sam naslov je morda zavajajoč: neevropski jeziki so obravnavani v precej manjšem obsegu ter manj natančno in sistematično kot evropski, tako da bi bil morda korektnější podnaslov *Kratka zgodovina evropskih jezikov*.

Knjiga je posvečena razvoju in spreminjanju jezikov v družbi. Jezikovne pojave avtor razlaga vzporedno s socialnimi pojavi v zgodovini svetovnih, predvsem pa (indo)evropskih jezikov. Predstavlja izvor večjih jezikovnih skupin (kot so npr. germanska, slovanska in romanska), ki so se razvile iz praindoevropsčine. Avtor razlaga, kako kak jezik nastane ter kdaj in zakaj izgine. Kar nekaj poglavij je posvečenih latinščini – njenemu širjenju, vzponu in padcu. Govori tudi o nastanku angleščine in razlogih za njeno priljubljenost. Na koncu se sprašuje, ali bomo čez 200 let vsi govorili angleško ... ali pa morda kitajsko?

Vsebina je razdeljena na 13 poglavij. Kljub začetni razlagi o afriških jezikih je – kot že omenjeno – knjiga v večjem delu posvečena indoevropski skupini jezikov: drugo poglavje govori o indoevropskih jezikih na splošno (*Indo-European languages in general*), tretje o jeziku in pisavi starih Egipčanov, četrto o (staro)grškem jeziku (*Greek*), peto je posvečeno latinščini (*Latin*), šesto italiskim oz. romanskim jezikom (*Italic or Romance*), sedmo germanskim jezikom (*Germanic*), osmo pa obdobju razvoja nacionalnih jezikov v Evropi, ko se je postopoma vzpostavilo so-

dobno stanje. V devetem poglavju beremo, kako so se evropski jeziki z emigranti razširili tudi drugod po svetu (Afrika, Amerika, Avstralija, Nova Zelandija), v dvanajstem poglavju pa o globalnem uspehu angleškega jezika po drugi svetovni vojni.

O svetovnih jezikih na splošno govori ostalih pet poglavij: v prvem poglavju o jezikih pred zgodovino (*Languages before history*) Janson predvsem ugiba oz. zgolj predvideva izvor(e) jezikov in začetke rabe jezika nasploh, kar je potekalo vzporedno s človekovo uporabo prvih orodij. Deseto in enajsto poglavje govorita o rojstvu in smrti jezikov: o oblikovanju kreolščin ter o političnih in zgodovinskih razlogih, kako in zakaj nekateri jeziki izpodrinejo druge (npr. izgubljanje škotske gelščine ali malih papuanskih jezikov Nove Gvineje). Avtor domneva, da bodo številni mali jeziki izumrli v naslednjih nekaj generacijah. Vendar pa se Jansonu sam izraz »smrt« jezika ne zdi preveč posrečen; raje piše, da jezik neha obstajati (»language ceases to exist«) oz. da izgine ali se izgubi. Omenja recimo hebrejščino, ki je kot govorjeni jezik izginila, vendar se je ponovno pojavila v 20. stoletju in se uporablja kot uradni jezik v Izraelu.

Kot že omenjeno, je obsežno četrto poglavje posvečeno grščini, peto pa latinščini; Rimski imperij je za uradni jezik na zahodu uporabljal latinščino, na vzhodu pa grščino. Sledita francoščina in italijanščina (tu je seveda omenjen Dante z Božansko komedijo), zadnja pa je na vrsti angleščina. Janson obravnava tudi mnoge jezike z manj uporabniki in manj znane jezike, kot so razni afriški ali indijski jeziki in razne kreolščine (angleške in francoske), ki so jih ustvarjali afriški sužnji v novem okolju (npr. v Ameriki), saj so že izvorno izhajali iz različnih afriških jezikovnih skupin.

Pa začnimo v davni preteklosti. Prvo poglavje govori o dobi nabiralcev in lovcev, kako so začeli uporabljati jezik in kakšen je moral biti tak jezik, da je bil funkcionalen. O tem prajeziku avtor sklepa na podlagi raziskav afriških plemen, ki še danes živijo na tak način – v majhnih skupinah, ki med seboj nimajo veliko stikov, preživljajo pa se z nabiralništvom in lovom. Avtor sklepa, da kot je teh afriških jezikov nešteto (čeprav je število njihovih govorcev zelo majhno), je bilo tudi v preteklosti ogromno majhnih jezikov. Tudi na Novi Gvineji se govori ogromno jezikov (približno tisoč), čeprav tam živi – po Jansonu – le 5 milijonov ljudi. Tako majhni jeziki so seveda najbolj ogroženi; prav tako so ogroženi jeziki avstralskih domorodcev (od angleščine), indijski jeziki v Kanadi (od angleščine) in Južni Ameriki (od portugalščine in španščine), sibirski jeziki (od ruščine), irski jezik (od angleščine), lužiška srbščina (od nemščine) itd.

Janson nekajkrat na več mestih oz. v več poglavjih pove isto, npr. to, da je obstoj jezika določen z njegovim poimenovanjem in zapisom. Vendar pa beremo, da obstajajo tudi zapisani jeziki, ki so izumrli, npr. jezik Inkov na zahodni obali Južne Amerike ali jezik Majev v njenem osrednjem delu. Govorci nekaterih jezikov npr. prenehajo z uporabo svojega maternega, lokalnega jezika in začnejo uporabljati »večji« oz. prestižnejši jezik, torej jezik, ki ga uporablja več govorcev in/ali se uporablja na večjem geografskem področju (tako je npr. škotsko gelščino

v južnem Sutherlandu nadomestila angleščina). Prav tako Anglija ni bila edini primer evropske države, v kateri je jezik igral pomembno vlogo pri oblikovanju naroda; v mnogih državah je bil postopek enak (tudi pri slovenščini): od govornega jezika k pisanemu, nato k poimenovanju tega jezika in k njegovi vlogi državnega jezika. Od nekdaj so namreč med politiko, kulturo in jezikom obstajale tesne povezave: »Languages depend on states, and states depend on languages« ‘Jeziki so odvisni od držav in države so odvisne od jezikov’ (str. 61).

Govorci ustvarjajo nove besede ali si jih izposojajo iz drugih (sosednjih) jezikov; proces grajenja besednjaka je običajno hiter in spremembe opazimo že pri eni generaciji govorcev. Novo (izposojeno) besedje poveča funkcionalnost jezika. V angleščini je npr. kar 90 odstotkov besedja izposojenega, torej francoskega, latinskega ali grškega izvora. Jeziki se nikoli ne prenašajo iz generacije v generacijo dobesedno oz. brez sprememb. Besedje se spreminja najhitreje, manj glaso(slo)vje, najmanj slovnic. Avtor predstavlja tudi nekaj konkretnih primerov, npr. regularno spremembo ide. *p* > *f* v germanskih jezikih (lat. *pater* > angl. *father* ‘oče’; lat. *piscis* > angl. *fish* ‘riba’).

V 19. stoletju so nekateri jezikoslovci delili jezike na civilizirane in razvite ter na barbarske in primitivne. Tudi za slovenščino je npr. francoski jezikoslovec Antoine Meillet menil, da je dvojina s stališča civilizacijskega razvoja znak primitivnosti jezika (o čemer beremo v uvodnem delu monografije Luciena Tesnière o slovenski dvojini iz leta 1925). V 20. stoletju so jezikoslovci takšne nazore in ideje že obsojali in poudarjali, da ni primitivnih jezikov in da so vsi jeziki enakovredni.

Dvanajsto poglavje govori o angleščini kot mednarodnem jeziku (vsaj v Evropi). Če je od 17. stoletja imela status mednarodnega jezika francoščina (od tod tudi izraz *lingua franca* za mednarodni jezik), je od konca 19. stoletja začela to vlogo prevzemati angleščina (z britansko kolonizacijo in ameriškim imperializmom). Angleščina širi svoj vpliv prek več področij: industrijskega in tehnološkega razvoja (npr. industrijska revolucija v Veliki Britaniji), filma (Hollywood), glasbe (Bob Dylan, John Lennon), računalništva (medmrežje, elektronska pošta, računalniško programiranje), financ ... Angleščina je v zadnjih 30 letih postala tudi jezik znanosti. Tudi sama kot raziskovalka in jezikoslovka lahko občutim krepitev njene vloge v zadnjih desetletjih: ko sem leta 2006 sodelovala na 5. mednarodnem kongresu dialektologov in geolingvistov v Bragi na Portugalskem, so imeli predavatelji na izbiro sedem uradnih jezikov: nemščino, francoščino, angleščino, ruščino, španščino, italijanščino in portugalščino. Leta 2018 so na isti konferenci (ki poteka vsaka tri leta) v Vilni v Litvi vsi udeleženci iz 21 držav predavali le v angleščini. Danes je namreč angleščina drugi jezik večine govorcev ostalih jezikov na svetu.

O mednarodnem jeziku skozi čas je pisal tudi Kozma Ahačič v kolumni, objavljeni 19. septembra 2018 v Delu, z naslovom *Despacito* (špansko ‘počasi’). Razmišljanje o angleščini kot mednarodnem jeziku sporazumevanja je končal s temi besedami:

Ni odveč spomin, da so se prvi obrisi angleščine kot svetovnega jezika začeli kazati šele pred natanko 100 leti – če se zelo potrudimo, da jih najdemo; da so Hollywood, angleška in ameriška glasba začeli pridobivati svojo veljavo šele v desetletjih pozneje; da se je internet začel opazneje razvijati šele v osemdesetih letih in začel svoj širši pohod šele ob koncu 20. stoletja; in da so naprave, kot so pametni telefoni, zmogljivi prenosni računalniki in tablice, začele spreminjati svet šele pred kratkim.

Če že ne moremo biti preroški, smo lahko v stvarih, povezanih z jezikom, vsaj previdni, negotovi, predvsem pa ne naivni. (<https://www.delo.si/mnenja/kolumne/despacito-92940.html>)

Zadnje poglavje knjige *Speak* je naslovljeno z vprašanjem *And then?* ('In potem?'). V njem Janson predvideva, kaj se bo v prihodnosti dogajalo z jeziki po svetu, predvsem z angleščino. Kakšna bo usoda sodobnih jezikov čez 200 let (tj. čez 8 generacij), čez 2000 ali čez 2 milijona let? Že iz zgodovine smo lahko videli, kako težko je predvideti jezikovne situacije. Avtor knjige ves čas opozarja na povezavo med družbo in jezikom in pravi (str. 270), da jeziki, ki se govorijo in pišejo, ki se jih učijo v šolah in ki imajo status državnega jezika (kot npr. slovenščina), v 200 letih najverjetneje še ne bodo izginili. V knjigi sledijo še poglavje o predlogih za nadaljnje branje, krajši povzetki vseh 12 poglavij ter indeks v knjigi omenjenih jezikov, narodov in držav.

Knjiga torej govori o razvoju jezikov skozi tisočletja, zakaj kak jezik cveti, medtem ko drugi izumre, zakaj so nekateri jeziki prodornejši ... Janson nas popelje na zgodovinsko popotovanje po jezikih sveta: od prazgodovine do prvih civilizacij (stari Egipt, stara Kitajska, stara Grčija, Rimski imperij, Britanski imperij ...) in vse do sodobnih afriških jezikov. Vse te jezike in kulture predstavlja na zelo živ in plastičen način, s konkretnimi primeri iz jezikov – z besedjem, oblikami, včasih tudi s krajšimi odlomki iz literarnih del. Knjiga nam ponuja vpogled v mnoge kulture in njihove jezike, najbolj zanimiv pa je morda ravno vpogled v prihodnost. Na podlagi usmeritev, ki so se kazale skozi zgodovino, lahko sklepamo tudi, kaj se bo (lahko) z jeziki dogajalo v prihodnosti. S tega stališča je delo lahko zanimivo tudi za nejezikoslovca: antropologa, sociologa, kulturologa, filozofa ali zgodovinarja.

Pri tem se nam nehote postavi vprašanje, kaj bo z našo slovenščino. Po številu govorcev spada med majhne jezike, vendar jo ščiti status državnega jezika, normiranega s slovnico, pravopisom in slovarji, kot (knjižni) jezik pa je bila poimenovana in normirana že v 16. stoletju. Tudi v že omenjeni kolumni Kozme Ahačiča lahko preberemo:

Kaj bo s svetovnim jezikom (ali svetovnimi jeziki) čez deset, sto ali tisoč let, je nemogoče napovedovati. Vsekakor pa je treba o tem razmišljati, tudi ko razmišljamo o prihodnosti slovenščine. Dobro bi bilo skrbeti, da bo slovenščina dolgoročno ustrezno razvita, raziskana in opremljena s pripomočki ter ustrezno zalogo besedil na vseh področjih, tudi na tistih, kjer bi bili trenutno raba angleščine in opustitev slovenščine »edina logična rešitev« (že čez desetletje pa je lahko povsem drugače). Hkrati moramo skrbeti tudi za kvaliteto trenutnega svetovnega jezika.

Gotovo oz. zanesljivo je torej le eno: da ni nič gotovo oz. zanesljivo. Pa končajmo optimistično ali celo humoristično. V predgovoru knjige *dtv-Atlas Englische Sprache* iz leta 2002 so avtorji Wolfgang Viereck, Karin Viereck in Heinrich Ramisch zapisali izjavo ameriškega igralca bejzbola Yogija Berre: »Prognosen sind schwierig, besonders wenn sie die Zukunft betreffen«, v izvorniku: »It's tough to make predictions, especially about the future« 'Napovedi so težavne, še zlasti za prihodnost'.